

Nəcəf ƏSGƏRZADƏ

FƏLSƏFƏ MÜƏLLİMİNİN ÖLÜMÜNÜN FƏLSƏFİ-RİYAZİ SƏBƏBLƏRİ

(Süleyman Abdullanın “Fəlsəfə müəlliminin ölümü”
romanı haqqında)

Fəlsəfə + Riyaziyyat = Ədəbiyyat (Bədii roman)

Fəlsəfə

Riyaziyyat

Və...

Ədəbiyyat

Düşüncə

Məntiq

Və...

Hiss

Ölüm

Müəllimin ölümü

Və...

Düşüncənin ölümü

Arifin doğuluşu. Düşüncənin mübarizəsi.

Adı bilinməyən bir kənd. Arif adlı uşaq. Və onun valideynləri.

Valideynlərin arzusu: Arifin riyaziyyat müəllimi olması.

Arifin arzusu: Fəlsəfə müəllimi olmaq.

İki arzunun toqquşması: Düşüncənin ölməsi.

Arif çalışqan uşaqdır. O, kitab oxumağı çox sevir. Valideynləri isə onun kitab oxumağına qarşıdırlar. Ona görə ki Arif kitab oxuduqca riyaziyyatdan uzaqlaşacaq. Çünki Arifin valideynləri bilir ki, uşağın bircə qram da riyaziyyat sahəsinə marağı yoxdur. Çünki əvvəldən təbliğət sahəsi səhv qurulub. Məcburilik ön plana çəkilib.

Arifin valideynləri nəyə görə uşağın riyaziyyat müəllimi olmasını istəyirlər?

Bunun təməlində kənddə riyaziyyat müəllimi işləyən Əli durur. O Əli müəllim ki, uşaq hazırlaşdıraraq qaz vurub, qazan doldurur. O Əli müəllim ki, qazandığı pullarla ona-buna fors eləyir. İndi gəl sən bunun qabağında dayan, dayana bilirsən.

Arifin atası da oğlu ilə fərəhlənmək istəyir. Onun qazandığı pulu ilə Əli müəllimin qabağında forslanmaq istəyir. Onun istəyi oğlunun üzərindən vaxtilə əzilmiş ruhunu yenidən diriltməkdir. Sözdə oğluna gün ağlamaq istədiyini bəyan etsə də, qəlbində oğlundan qazanc güdməyə başlayır.

Riyaziyyat burada ali təməl mahiyyətini itirir. Kiçilərək qazanc mahiyyətinə bürünür.

Riyaziyyat = qazanc mənbəyi, qazanc ekvivalenti.

Riyaziyyat, daha doğrusu, riyaziyyat müəllimliyi həmin dövr insanların çıxış yolu kimi bizi aydınlandırır.

Arif. O, ədəbiyyatı sevir. Dərstdən evə gələn kimi kitabları qarşısına töküüb oxumağa girir. Saatlarla gözlərini kitabların vərəqlərindən çəkə bilmir. Get-gedə gözlərinin nuru itir. Zəifləyir Arifin gözləri. Eynək taxmalı olur. Düşüncə zədələnir. Arif düşüncəni təmsil edir.

Arif = düşüncə.

Ədəbiyyat = duyğu, hiss.

Arifə uşaqlar dördgöz ləqəbi qoşurlar. Arif artıq həyata öz gözündən deyil, ona təlqin olunan müxtəlif gözlərin gözündən baxmağa başlayır. Kitablara təbliğ etdiyi fikirlərlə valideynlərinin aşladığı fikirlər heç cürə düz gəlmir.

Arif zədəlidir.

Arifin gözləri zədəlidir.

Gözlər qəlbin aynasıdır.

Arifin qəlbinin aynasını bilmədən zədələyirlər.

Hələ ki çıxış yolu görünmür. Arif ailəsinin onun üzərindəki hakimiyyətini dağıda bilmir heç cürə. Atasının təkidiylə həyatı boyu nifrət etdiyi və nifrət edəcəyi sahəni- riyaziyyatı seçmək məcburiyyətində qalır.

Uzun boşluq səhrası öz qədəmlərini Arifin həyatına qoyur. Düşüncə dərin sükuta dalır. O ölmür, amma yaşamını da davam etdirmir. Uzun müddətə ezamiyyətə çıxır.

Arif özünə yer tapa bilmir. Universitetə onu ürəyi deyil, ayaqları gətirir. Auditoriyada ən axırıncı partada oturub, dərsin bitməsinə gözləyir, səbirsizliklə gözləyir Arif. Sanki onu insanlarla dolu otaqda bir küncə itələyib sıxırlar. Arif nəfəs ala bilmir. Düşüncə tənqəfəslə tutulur. Az qala boğula.

Arif dərsləri buraxmağa başlayır. Onu sıxan auditoriyadan qaçıb, kitab dükanlarına sığınır. Fəlsəfi əsərlərə baş vurur. Fikrini bu əsərlər vasitəsilə dağıtmağa çalışır.

Fəlsəfə = düşüncə ekvivalenti.

Arifin atası oğlundan narahatdır. Ona görə yox ki, atası Arifi istəyir. Ona görə ki Arif birdən fikrini dəyişər, universiteti atar, o da kənddə-kəsəkdə biabır olar, Əli müəllimin qabağında forslana bilməz. Əlindən gələni, yığıdığı bütün pulları Arifin üzərinə tökən atası hər bir vəchlə oğlunu zəncirdə saxlamağa çalışır.

Əsgərlik vaxtı çatanda Arif bunu bir xilas yolu kimi görür. Uda bilmədiyi tikə kimi boğazına ilişib qalmış riyaziyyatdan qurtulmaq üçün əsgərliyə yollanan Arif həyatın digər üzüylə orda tanış olur. Əslində Arif hərbi xidmətə yararlı deyil, onun gözləri onu kişilik məktəbinə getməkdən məhrum edir. Buna rəğmən, başqa çıxış yolu tapa bilməyən Arif hərbi xidmətə yollanmağı biryolluq qət edir. Hətta yola düşməmişdən əvvəl eynəyini sındırması onu geri döndərə bilmir qərarından.

Bir az əvvəl qeyd etdik ki, Arif əsgərlikdə həyatın soyuq üzünü ilə tanış olur. Bu soyuq üz nədən ibarətdir? Arifin həyatı sahmanlı, müəyyən qədər komfortlu idi. Arif üçün valideynləri əllərindən gələni nə varsa, etmişdilər. Təki Arif riyaziyyatı öyrənsin. Əsgərlik isə Arifin yaşayış tərzinə köklü dəyişiklik gətirdi. O burada paltarlarını tez soyunub-geyinməli, yerini yığmalı, verilən əmrlərə şərtsiz tabe olmalı idi.

Yaşadığı həyat ilə oxuduğu kitablar arasındakı böyük fərq hiss edən Arif həyata baxış fəlsəfəsini dəyişməyə başladı.

Düşüncə yeni eraya "fəlsəfi düşüncə" erasına qədəmini qoyurdu.

Arif birdən-birə böyüməyə başladı.

Bu mərhələyəcən Arifin həyatının düsturunu bu cür ifadə edə bilərik:

Ədəbiyyat + Riyaziyyat + Fəlsəfə = Y/K (Yarımkamilləşmə) (Duyğu) + (Qazanc ekv.) + (Düşüncə ekv.) = Y/K

Zina. İlk günah.

Əsgərlikdə tanış olduğu Zina adlı qız Arifin həyatında böyük iz buraxdı. Əvvəllər Bakıda yaşamış yarırus, yarıazərbaycanlı olan Zeynəb onu istəyən hərbiçiyə oğlanla atasının və qardaşlarının zülmündən qaçaraq Belorusa gəlmişdi. Bundan sonra həyatının daha gözəl olacağını düşüncə də, sən saydığı say, gör fələk nə sayır deviziylə həyat Zeynəblə oyun oynamış, hərbiçiyə sevgilisini ölüm ilə onun əllərindən almışdı. Zeynəb isə Bakıya geri dönə bilməyib, burda hərbi şəhərcikdə yaşamağa başlamışdı. Zeynəb ilə Arif elə burada tanış olmuşdu. Qız onu başqa əsgər yoldaşlarından üstün tutmuş, evinə dəvət etmişdi. Bu təklifi geri çevirmək istəməyən Arif nə yolla olursa-olsun, hərbi şəhərciyə gecə ilə yollanacağına qərar vermişdi. Amma sadəlövhliyündən, təcrübəsizlikdən nəzarətçi əsgəri razı sala bilməyərək, qaçmağa, kazarmanı özbaşına tərk etməyə məcbur olmuşdu.

Zinanın evini tapıb, gecəni onun evində keçirən Arif ilk dəfə qadın ətrini ciyərlərinə çəkmiş, həyatda belə ləzzətlərin də olduğunu kəşf etmişdi. Kazarmada isə aləm bir-birinə dəymişdi. Hər kəs Arifi axtarırdı. Onun özbaşınalığı başına bəla gətirəcəkdi. Arif bunu geri dönərkən dərk etmişdi. Kazarmaya çatanda hər şey məlum oldu. Arif ağır cəzaya məhkum oldu. Onu qaupvaxta saldılar. Balaca otaqda Arif heç cürə özünə yer tapa bilmirdi. Az qala ürəyi partlaya. Durmadan qapını döyəcəyən Arifin imdadına növbətçi əsgərlər gəldilər. Amma onlar Arifin imdadına gəlməmişdilər. Onlar Arifə zülm etmək üçün göndərilmişdilər.

Otağa tökülən xlorun iyi Arifin başını çatlamaq dərəcəsinə gətirirdi. Birdən Arif yuxarıdakı balaca pəncərəni fərq etdi. Özünü ora yetirdi. Təmiz havanı ciyərlərinə çəkdi. Bu təmiz havanı da Arifin burnundan döyə-döyə gətirdilər.

1. Baxış bucağımızı dəyişək. Arif yarımkamilləşmə səviyyəsinə çatandan sonra Zina ilə tanış olur. İlk günahə batır. Arif yenidən kamilləşmə dəyişikliyi keçirir. Onun ikinci kamilləşmə erası başlayır.

İnsanı kamil edən onun günahlarıdır. Günahlardan keçərək, onları saf-çürük edərək insan kamil ola bilər. Ona görə yeni doğulmuş uşaq kamil deyil, çünki günah etmişdir.

2. Günaha batandan sonra Arifi cəzalandırırlar. Onu təkadamlıq kameraya salırlar. Otağa xlor töküb onu məhv etmək istəyirlər. Düşüncəni formalaşmadan, çiçəklənmədən ortadan qaldırmaq. Əsas məsələ bundan ibarətdir.

Düşüncə zədələnmə dövründən sonra kamillik səviyyəsinə getdiyi zaman ortadan qırılma baş verir. Bu zaman Arifin imdadına orda qulluq edən başqa azərbaycanlı yetir. Onu həyata döndərir. Onu döyənlərdən əvəz çıxır. Arif başqa həqiqəti özü üçün kəşf edir. Həyata təkə zehni güclə qalib gəlmək mümkün deyil. Fiziki gücün önəmi də zehni güc qədər vacibdir.

Onda yuxarıda qeyd etdiyimiz düstura əlavələrimizi edə bilərik:

Ədəbiyyat + Riyaziyyat + Fəlsəfə + Günah + Fiziki güc = K (Kamillik).

Arif qaupvaxtda ağır zədələndiyi üçün vaxtıdan əvvəl ordudan təxris olunur. Vətənə dönür. Dönnən kimi riyaziyyatı əyninə geyinmək istəmədiyi paltar kimi məcburi geyinir. Fəqət bu qısa sürə davam edir. Arif risk edərək riyaziyyatı atır, fəlsəfə sahəsinə girir. Bütün fəlsəfə kitablarını oxuduqca oxuyur. Həyata filosofların gözlərindən baxmağa başlayır. Artıq o, fəlsəfə ilə nəfəs alır. Bunun məntiqi nəticəsi olaraq Arif vaxtıdan əvvəl elmlər namizədi titulu yiyələnir:

Fəlsəfənin kvadratı = Kamil İnsan.

Artıq Arif öz istəyinə çatır. Kəndə ailəsinin yanına dönür. Atasını eşitdiyi xəbərdən dəli olur. Onu evdən qovur. Çünki Arif müqəddəs sayılacaq ailə arzusunu, atasının arzusunu tapdalmış, öz arzusunun dalınca getmişdi.

Vaxt keçir. Arifin xoşbəxtliyi su kimi axıb gedir. Vaxtıdan əvvəl qocalan Arif seçdiyi sahənin ona heç bir uğur, əsas da heç bir qazanc gətirmədiyindən agah olanda elə bil başına qaynar su tökürlər. "Boş fəlsəfə qarın doyurmur" deyimi bu dəm yerinə düşür. Hər yerdən əli üzüləndə dostu, qrup yoldaşı gəlib çıxır. Ona iş təklif edir. Mühasibat, haqq-hesab işi. Arif yenə düşünür ki, riyaziyyat ondan əl çək-

mək niyyətində deyil. Çətin vəziyyət Arifi məcbur edir ki, təklifi qəbul etsin.

Arif işə başlayır. Fəlsəfəni unudur tamamilə. Azdan-çoxdan qazancı olur. Sonradan dostunun ona badalaq gəldiyini, özünün çox qazanıb, ona az maaş verdiyini görəndə qəlbi qırılır. Kiçik işlərin üstündə dostunun onun üzərinə çıxmırmağı son bardağı da daşır. Dostu Arifin alimlik dərəcəsinə etdiyi hərəkətlərlə, söylədiyi sözlərlə yerlə-yeksan edir. Arifin timsalında biz düşünən insanların məhvini səbəb olan nəticələrlə tanış oluruq:

Riyaziyyat + Aclıq + Şərətsizlik + Laqeydlik + Boş fəlsəfə = Dəlilik.

Arif isə bu alçalmalara dayana bilməyərək intihar edir. Düşüncə ulaştığı kamil insan səviyyəsindən yerə çırpılır.

Arifin səhvi nədə idi?

Arif həyatı ağ-qara gördü. Burada başqa rənglərin olduğunu sezə bilmirdi. Sadəcə, oxumaq ilə həyata tutunmaq çətin məsələdir. Bizim cəmiyyət kimi cəmiyyətlərdə ilk növbədə qazanc yerini tapmalı, sonradan öz arzularının dalınca getməlisən.

Riyaziyyat = 0.

Fəlsəfə + 0 = ÖLÜM.

Arif cəmiyyətlə uzlaşa bilmədiyindən məğlub olmağa düçar oldu. Maliyyəni əlində cəmləşdirib, sonradan düşüncələri dəyişmək gərəkdir. Arif düşüncə tərəfdən kamilliyə çatsa da, öz fikir tərəfdaşlarını yarada bilmədi. Çünki pulu yox idi. Pulu olsa, o öz ətrafına asta-asta yeni-yeni insanlar yığıb, onlara dərs deyib, düşüncə arealını genişləndirə bilərdi.

Səhifə doxsan altı.

Kitabın doxsan altıncı səhifəsinə çatanda dayandım. Ondan sonrasını oxuya bilmədim. Çünki düz səhifə yüz beşəcənlə olan səhifələr itmişdi. Əsəri tamamlaya bilmirdim. İronik bir vəziyyət yaranmışdı.

Arifin həyatı kimi, onun haqqında kitab da sonlana bilmədi mənim üçün. Elə o səhifədəcə yarımçıq qaldı.